

BIBLICUM ŚLĄSKIE

KURS ZASADNICZY

Wykład XI - Wymiar teologiczny oraz znaczenie Księgi Wyjścia w historii zbawienia cz. I

Pomiędzy Księgą Rodzaju i Wyjścia istnieje wyraźna cezura. Pierwsza kończy się osiedleniem rodziny Jakuba w Egipcie i zapowiedzią jej przyszłego powrotu do Kanaanu. Druga zaczyna się podsumowaniem tej epoki (Wj 1,1-6) i zaznacza początek nowej ery, w której mówić się będzie już nie o klanie synów Jakuba-Izraela, ale o synach Izraela rozumianych jako członkowie narodu wybranego (Wj 1,7-8). W Księdze Rodzaju Bóg objawia się i przemawia przede wszystkim do jednostek (Noe, Abraham, Jakub). W Księdze Wyjścia czyni to wobec całego narodu za pośrednictwem Mojżesza. W kontekście kolejnych części Pięcioksięgu, podobna cezura nie jest już tak oczywista. Księga Wyjścia kończy się budową przenośnego sanktuarium – Namiotu Spotkania otaczającego Przybytek, do którego schodzi Chwała Boża. W ten sposób Bóg, który objawił się Mojżeszowi i przyrzekł wędrować z narodem wybranym do Ziemi Obiecanej bierze w posiadanie miejsce, które umożliwi jego przebywanie pośród Izraela. Jednak sam pobyt na Synaju i proces objawiania się Boga, który zaczyna się w Wj 19, opisywany jest dalej w Księdze Kapłańskiej i trwa aż po Lb 10. Podobnie opowiadania o pobycie na pustyni (Wj 15,22-18,27) podczas wędrówki na Synaj, mają swoją drugą odsłonę w Lb 11-21. Księga Wyjścia stanowi więc istotną część znacznie obszerniejszego kompleksu literackiego.

1. Teologia księgi zawarta w jej strukturze literackiej

Podział strukturalny księgi zwykle opiera się na trzech różnych miejscach, w których rozgrywają się opisywane w niej wydarzenia: Egipt, pustynia i Synaj. Pozwala to na wyodrębnienie trzech bloków narracyjnych: wyjście z Egiptu (Wj 1,1-15,21); wędrówka przez pustynię (Wj 15,22-18,27) i pobyt na Synaju (Wj 19-40). Pierwszych z tych bloków skupia się na wydarzeniach, które miały miejsce w Egipcie i ma wyraźne zakończenie w postaci poetyckiego podsumowania wydarzeń (Wj 15), które miały miejsce w Wj 1-14. Otwiera go opis sytuacji w jakiej znaleźli się w Egipcie potomkowie Jakuba-Izraela, prezentowani już jako wielki naród (Wj 1-2). Przemiana ta opisana jest w Wj 1,1-7, po czym opowiada się o narastającym ucisku i prześladowaniach (Wj 1,8-22). Historia narodzin Mojżesza, jego pierwszych, niefortunnych spotkaniach z „braćmi” i ucieczce z Egiptu do Midian uwydatnia, że sytuacja Izraelitów (częściej nazywanych Hebrajczykami) w Egipcie osiągnęła swój moment kulminacyjny. Zwieńczeniem tej sekcji jest więc ich wołanie do Boga (Wj 2,23-25), którego opis ma cechy procesu sądowego i wprowadza atmosferę bliskiej

już interwencji Boga. Pierwsze takie bezpośrednie zaangażowanie się Boga na rzecz Izraela zachodzi podczas powołania Mojżesza (Wj 3-4). Objawia się On na pustyni przyszłemu przywódcy narodu wybranego i wyznacza mu misję wyprowadzenia Izraelitów z Egiptu. Ta część opowiadania kończy się przybyciem Mojżesza do Egiptu oraz informacją, że lud uwierzył w jego relację ze spotkania z Bogiem i zarazem w objawiony mu plan wyzwolenia (Wj 4,31). Taka sama informacja o wierze ludu powróci na zakończenie sceny przejścia przez Morze Sitowia (Wj 14,31), tworząc inkluzję dla wydarzeń składających się na akt uwolnienia z niewoli egipskiej (Wj 5-14). Cecha charakterystyczną tej części księgi jest przedłużający się opór faraona i coraz wyraźniejsza dominacja Jahwe na scenie wydarzeń. Jej wprowadzeniem jest pytanie egipskiego władcy: „Kim jest Jahwe, abym miał słuchać Jego rozkazu i wypuścić Izraela? Nie znam Jahwe i nie wypuszczę Izraela” (Wj 5,2). Jest to odpowiedź na żądanie Mojżesza wypowiedziane w imieniu swego Boga wobec egipskiego władcy (Wj 5,1). Słowa przekazane przez Mojżesza jednak nie stanowią dokładnego powtórzenia tego, co Jahwe kazał mu rzeczywiście powiedzieć faraonowi (Wj 4,22-23). Pierwsza próba kończy się więc niepowodzeniem, a sytuacja Izraelitów pogarsza się jeszcze bardziej. Mojżesz po początkowym sukcesie wśród starszych Izraela i ludu (Wj 4,29-31), ponownie zostaje sam (Wj 5,20-21) i skarży się do Boga (Wj 5,22-6,1). Jego powołanie jest zagrożone. Jahwe raz jeszcze jednak je potwierdza (Wj 6,2-7,7). W następstwie tych wydarzeń następuje cała seria plag (10 w obecnej formie opowiadania), które coraz bardziej obnażają niemoc faraona i jego ludu i coraz wyraźniej uwydatniają potęgę Jahwe. Ich sekwencja za każdym razem ogranicza to, co stanowi o życiu i jego jakości, aby ostatecznie osiągnąć swój moment kulminacyjny w scenie zabicia wszystkich pierworodnych w Egipcie. W ten sposób spełnia się groźba z Wj 4,22-23: „Synem moim pierworodnym jest Izrael. Mówię ci: wypuść mojego syna, aby Mi oddawał cześć, bo jeśli będziesz zwlekał z wypuszczeniem go, to Ja zabiję twego pierworodnego syna”. Przy okazji oporu w spełnieniu tego żądania, faraon i jego lud konsekwentnie „poznają” kim jest Jahwe i dlaczego nie należy przeciwstawiać się jego woli (por. Wj 5,2; 7,5.17; 8,6.18; 9,14.29; 11,7; 14,4.18.25). Przy tej okazji jednak również sami Izraelici poznają kim jest Jahwe (Wj 6,7). Jego sława, dzięki spektakularnym wydarzeniom w Egipcie, rozniesie się także daleko poza granice tego kraju (Wj 18,11; 15,14-16).

Rytuał Paschy, połączony z Przaśnikami i ofiarą pierworodnych (Wj 12,1-13,16) pozwala Izraelitom uniknąć skutków ostatniej plagi, która ostatecznie doprowadza do zgody faraona na ich wypuszczenie (Wj 13,17-22). Zmiana, która zachodzi w sercu faraona i próba dogonienia Izraela kończy się katastrofą prześladowców (Wj 14) i daje okazję do wyśpiewania hymnu dziękczynienia i chwały przez samych wyzwolonych (Wj 15).

Ostatni blok (Wj 19-40) jest bardziej złożony zarówno pod względem literackim (połączenie prawa i narracji), jak i tematycznym (teofania, przymierze, Dekalog, kodeks prawa, sanktuarium, złoty cielec). Nie zmienia się

jedynie sceneria tych wydarzeń, gdyż wszystkie one zachodzą u stóp Bożej góry Synaj. Strukturalnie ta część księgi składa się z czterech sekcji odpowiadających sobie przemienne: (I) teofania, objawienie prawa i przymierze (Wj 19-24); (II) wskazania dotyczące budowy Namiotu Spotkania (Wj 25-31); (III) złamanie i odnowienie przymierza (Wj 32-34); (IV) budowa Namiotu Spotkania (Wj 35-40). Przymierze, jego złamanie i odnowienie (sekcja I i III) tworzą logiczny ciąg, który pierwotnie, co potwierdza analiza krytyczno-literacka, był zamierzony. Jego rozerwanie wynika z dodania sekcji II i IV łączonej z redakcją kapłańską. W ten sposób instrukcje dotyczące budowy sanktuarium stają się częścią objawienia na Synaju, a ich wykonanie dokonuje się dopiero po odnowieniu przymierza. Pomiędzy zapowiedzią przymierza, w której dominująca jest deklaracja uczynienia z Izraela ludu kapłańskiego (Wj 19,6) i wypełnieniem jej przy okazji rytu zawierania tegoż przymierza, kiedy niektórzy młodzi Izraelici spełniają takie funkcje (Wj 24,1-8), umieszczone są teksty legislacyjne: Dekalog (Wj 20,1-17) i Kodeks Przymierz (Wj 20,22-23,33). Oba te *lex corpora* oddziela mała sekcja wyjaśniająca posługę Mojżesza polegającą na pośredniczeniu w przekazywaniu prawa (Wj 20,18-21). Pozwala ona uwypuklić także zasadniczą różnicę w randze pomiędzy Dekalogiem przekazany bezpośrednio ludowi przez Boga i resztą prawa, które lud otrzymał dzięki pośrednictwu Mojżesza.

Centralny Blok (Wj 15,22-18,27) cechują formuły tzw. *itinerariów* (Wj 15,22,27; 16,1; 17,1). Ich podstawowy schemat wyznaczają czasowniki: „wyruszyć”, „przybyć” i „rozbić obóz”. Ten rodzaj wypowiedzi pojawia się już pod koniec pierwszego bloku narracyjnego (Wj 12,37; 13,20 [14,2]) i później na początku trzeciego (Wj 19,2). Powróci potem jeszcze w Księdze Liczb (Lb 10,11-12; 12,16; 20,1,22; 21,4,10-11; 22,1 por. też Lb 33,1-49). W tym szerokim kontekście Egipt stanowić będzie punkt wyjścia (Wj 12,37), a Moab punkt dojścia (Lb 22,1). Pobyt na Synaj jest natomiast istotnym przystankiem w tej wędrówce, miejscem najważniejszych wydarzeń przygotowujących do przebywania Boga pośród Izraela. Etapy wędrówki przez pustynię wyznaczają kolejne trudności związane ze znalezieniem wody do picia (Mara, Massa i Meriba) oraz pokarmu (manna i przepiórki). Staje się one okazją do narzekania ze strony ludu. Tradycja „narzekania” jest motywem, który powróci również w Lb 11-21. Każdy z kolejnych epizodów jest okazją dowiedzenia się czegoś nowego o Bogu. Epizod z manną, jest na przykład okazją do zapoznania instytucji szabatu.

2. Bóg Księgi Wyjścia

Głównym bohaterem wydarzeń opisanych w Księdze Wyjścia jest Bóg. On jest podmiotem sprawczym najważniejszych wydarzeń i autorem najważniejszych słów wypowiedzianych w tej księdze. Podczas lektury księgi można niemal stawiać sobie ciągle jedno podstawowe pytanie: co Księga

Wyjścia mówi na temat Boga? W Księdze Wyjścia przestaje On być ostatecznie anonimowy. O w Księdze Rodzaju był on Bogiem Abrahama, Izaaka lub Jakuba, o tyle teraz objawia swoje właściwe imię: „Jestem, który Jestem” (Wj 3,13-15). Dla starożytnych imię wskazuje przede wszystkim na cechy osobowości i ich egzystencjalny wymiar. Wyraża to kim ktoś jest, jak działa i jai ma charakter. Przy takim rozumieniu scenę objawienia imienia Bożego Jahwe, na początku Księgi Wyjścia (Wj 3,13-15), można uznać za swego rodzaju autoprezentację ze strony Boga, a pozostałą część tej księgi za praktyczne objaśnienie znaczenia tego imienia. Pierwsza autoprezentacja ma bardzo ważne znaczenie. Po wypełnieniu obietnicy pomnożenia potomków Abrahama i uczynieniu z nich licznego narodu (por. Rdz 12,2 i Wj 1,7), Jahwe identyfikując się teraz z Bogiem ojców, wyraża wolę wypełnienia także swoich kolejnych zobowiązań (ziemia i błogosławieństwo). Jest więc Bogiem wiernym i godnym zaufania.

Ponieważ realizacja obietnic napotyka opór faraona, władcy potężnego imperium, które zniewoliło potomków Jakuba-Izraela, działania Jahwe będą miały również wymiar polityczny i społeczny. Sposoby działania Boga są różne. Raz angażuje się On bezpośrednio, innym razem za pośrednictwem Mojżesza lub innych osób (np. położne: Wj 1,15-22; por. Wj 2; 5; 18). Często jest w tym „pośrednim” działaniu pewna doza ironii, gdy słabe niewiasty czy niewymowny Mojżesz rzucają w imieniu Boga wyzwanie potężnemu imperium. Scena oporu Mojżesza wobec powołania (Wj 3-4), czy dialog pomiędzy Mojżeszem i Bogiem po złamaniu Przymierza (Wj 32-34) pokazują oblicze Boga, który działa z całą delikatnością i ma na uwadze słabości człowieka. Ten obraz Boga jednak pozwala dopełnić objawienie, ukazać tożsamość Boga. On sam przedstawia się słowami: „jestem litościwy” (Wj 22,26; por. 34,6-7).

W dziele wyzwolenia Izraela Jahwe angażuje przede wszystkim samych ludzi. W pierwszym rzędzie Mojżesza (Wj 14,16.21.26-27.31; por. Iz 63,12). Staje się nawet jakby „bogiem”, dla swego brata Aarona, który służy mu swoimi ustami, stając się jego „prorokiem” (por. Wj 7,1-2). Mimo to Mojżesz jest w Księdze Wyjścia tylko ludzkim bohaterem, reprezentantem Boga Izraela. Tworzy to wyraźny kontrast z faraonem, Jego ludzkim antagonistą, reprezentującym jednocześnie boski autorytet związany z religijnymi przekonaniami Egipcjan. Bezpośrednio Jahwe i faraon spotkają się dopiero w trakcie ostatniej plagi, gdy ten pierwszy w obronie swego pierworodnego – Izraela (por. Wj 4,22-23), sprowadzi śmierć na pierworodnych w Egipcie, w tym na syna samego faraona. To starcie będzie zaledwie preludium do ukazania pełnej potęgi Boga w konfrontacji z potęgami tego świata i swoje apogeum znajdzie w całkowitym unicestwieniu wojsk egipskich podczas cudownego przejścia Izraelitów przez Morze Sitowia (Wj 14). Kontrast pomiędzy Jahwe i faraonem wyraźny jest także na polu charakterologicznym. Bóg identyfikuje się

z ze swoim ludem, jest czuły na jego cierpienie i bierze go w obronę (Wj 3,7-10). Faraon, który jest powodem tego cierpienia (Wj 5,5-18), swoim uporem ściąga i nieustannie powiększa skalę nieszczęść spadających na jego własny lud (Wj 7,14-12,33). W Księdze Wyjścia wyraźny jest także kontrast pomiędzy Bogiem i faraonem w sposobie sprawowania władzy. Siła Boga jest łagodna i służy tym, z którymi Bóg niejako współcierpi w ich niedoli (por. Wj 3,7). Siła faraona służy jemu samemu i jest zabójcza nawet dla jego własnych poddanych. W ten sposób stopniowo odsłania się obraz nowego stylu w sprawowaniu władzy i nowego sposobu w pojmowaniu służby, którego Izraelici będą musieli się nauczyć od swego Boga.

W Księdze Wyjścia dominujący jest obraz Jahwe jako suzerena. Ten aspekt dobrze widoczny jest zwłaszcza w trakcie zawierania Przymierza lub podczas objawiania Prawa. Tam Bóg wzywa do posłuszeństwa, a skuteczności jego absolutnej władzy doświadczają zarówno Egipcjanie, jak i Izraelici. W Wj 15,18 wprost mówi się o królewskiej godności Jahwe, a wydarzenia związane z plagami lub przejściem przez Morze Sitowia ukazują Go jako Pana nieba i ziemi.